

หวนสู่ยุคของการแยกความฝันออกจากความจริง: ว่าด้วยความฝันและวิทยาศาสตร์

ความเข้าใจความฝันในหลายช่วงสมัยของมนุษย์สัมพันธ์กับมิติการสร้างโลกมนุษย์และโลกของสรรพสิ่ง นัยที่ซ่อนอยู่ในความฝันจึงสะท้อนไปมาต่อช่วงชีวิตในตอนต้น (Swancutt, 2024)

เมื่อหลายเดือนที่ผ่านมาใครสักคนหนึ่งในประเทศไทยเล่าเรื่องความฝันประหลาดยาวจนถึงเรื่องการรักษากระดูกและร่างกายโดยก้อนหินในแม่น้ำให้ผมฟัง คำพูดนั้นยังดังก้องในโสตประสาทเป็นระยะเพราะไม่บ่อยครั้งนักในชีวิตจะได้ฟังคนที่มีมุมมองการดำเนินชีวิตยึดโยงสัมพันธ์กับสรรพสิ่งอย่างลุ่มลึก

อะไรที่ทำให้เขามีทัศนคติและการรับรู้ชีวิตกับดาวโลกอย่างลุ่มลึกในแบบดังกล่าว?

หากสะท้อนความประหลาดใจของผมคงเป็นสิ่งที่นักวิชาการพยายามสร้างความเข้าใจใหม่ต่อมรดกมุมมองความรู้การจัดแบ่งขอบเขตของธรรมชาติและวัฒนธรรม เมื่อไหร่ก็ตามที่ผมเกิดความสงสัยประหลาดใจ นั่นหมายความว่าผมเป็นหนึ่งในคนที่สมาทานการแยกความเป็นเหตุเป็นผลออกจากสิ่งเหลือเชื่ออันเป็นมรดกความรู้ทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ตะวันตก ซึ่งมุมมองดังกล่าวนำมาสู่การสร้างทิวภาวะคู่ตรงข้ามอีกหลายประการ เช่นมนุษย์กับสิ่งมีชีวิต องค์กรานมนุษย์และวัตถุอื่น ตลอดจนการแยกธรรมชาติในฐานะสิ่งไร้มนุษย์และวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งที่มนุษย์ยึดถือเป็นแก่นเพื่อถอยห่างออกจากโลกของสิ่งอื่น (เก่งกิจ, 2563)

ฉะนั้น การที่บางสังคมจะฝันถึงนกประหลาด มังกร หรือในสังคมไทยที่ปรากฏการฝันถึงพญานาคก็อาจไม่ใช่มุมมองที่ต้องตัดสินว่าถูกผิดหรือมลายเพียงอย่างเดียว แต่ควรสงสัยหรือตั้งคำถามถึงความรู้ทางปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่ครอบงำความรู้ของเราต่อโลกนอกพื้นที่กายภาพเฉกเช่นความฝันหรือเรื่องจินตนาการต่าง ๆ ด้วย พื้นที่ความฝันในปัจจุบันจึงอยู่บนฐานที่ถูกแบ่งอย่างชัดเจนระหว่างมุมมองความเป็นธรรมชาติ-วัฒนธรรมภายใต้กรอบคิดระหว่างวิทยาศาสตร์-ความรู้ศาสตร์อื่น

สู่ปลายยุคกลาง... การก่อรูปของฐานคิดข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์

นักมานุษยวิทยา ทิม อิงโกลด์ (Tim Ingold) พาย้อนสู่ปลายยุคกลางเพื่อหาร่องรอยการกีดกันความเป็นจริงที่กลายเป็นการสร้างรอยแยกโลกความจริงและโลกของจินตนาการ ในยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 แผนงานที่นักปรัชญาการเมืองตั้งหมุดหมายถึงความยิ่งใหญ่ของการปรับตำแหน่งแห่งที่ภาระงานของวิทยาศาสตร์ โดยปฏิเสธวิถีทางความรู้แบบจารีต และผลสมสร้างความเป็นจริงของโลกบนฐานข้อเท็จจริง (fact) ที่มนุษย์สามารถตรวจสอบและตัดสินได้ เพราะมนุษย์

ไม่ได้สร้างความรู้จากการคาดเดาและการทำนายโลกผ่านเหตุจำลองของจินตนาการ หากแต่เกิดขึ้นผ่านการทดลองและค้นคว้าพิจารณาข้อเท็จจริงด้วยตัวเอง (Ingold, 2013)

อิงโกลด์สังเกตว่าความต่อเนื่องของวิทยาศาสตร์กระทั่งบริบทร่วมสมัยไม่ได้มีกระบวนการทัศน์อะไรผิดพลาดจากแต่ก่อน ในปัจจุบันความชอบธรรมของวิทยาศาสตร์ก็ยังดำรงอยู่เป็นมรดกข้อมูลที่ถูกทำซ้ำและตรวจสอบซ้ำเพื่อค้นหาความจริงอย่างไม่มีสิ้นสุด และแม้ว่าในบ่อยครั้งที่กระบวนการทัศน์แบบวิทยาศาสตร์มีข้อผิดพลาดแต่กระนั้นก็ตระหนักว่าเป็นศาสตร์ที่ต้องรับผิดชอบต่อโลก (Ingold, 2011) กระบวนการทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ยังถือว่าความจริงของโลกธรรมชาติสามารถค้นพบได้ผ่านระบบการสำรวจตรวจค้น แต่ส่วนของโลกจินตนาการหลายสถานหลายเวลาเป็นเพียงสิ่งที่ถูกเสกสร้างขึ้นมา ปริณทลโลกของตัวมันเองระหว่างความเป็นจริงและโลกจินตนาการ นิทาน หรือความฝันจึงแยกจากกันชัดเจน อีกทั้งยังกำหนดและฝังคุณค่าการสถาปนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการครอบครองอำนาจความรู้สูงสุด (Ingold, 2013)

ในแง่นี้ โลกของความฝัน จินตนาการ และนิทาน จึงไม่มีสิทธิเหนือความเป็นเหตุเป็นผลแบบวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ปลายยุคกลางจัดวางวัตถุประสงค์การศึกษาในแบบความเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งรวมถึงการศึกษาธรรมชาติที่ถูกยึดเขียนจบเรียบร้อยแล้ว ความลึกลับธรรมชาติจะถูกเปิดเผยเมื่อมีการตรวจสอบอย่างเข้มงวด และทุก ๆ การค้นพบเกี่ยวกับธรรมชาติก็จะอ้างถึงความก้าวหน้าที่ไม่สามารถรับรู้ได้ในแนวอื่นนอกจากข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ โลกของวิทยาศาสตร์มองความเป็นจริงโดยไม่ชี้แนะแนวทางว่าควรทำอะไรหรือทำอย่างไร มีแต่ข้อเท็จจริงว่าสิ่งนั้นเป็นแบบนั้น (ibid.) ในขณะที่วิทยาศาสตร์อยู่ในเส้นบรรทัดของการทดลองและการตรวจสอบ แต่สิ่งนอกเหนือจากนั้นจึงกลับถูกวางอยู่ในเส้นบรรทัดของการพรรณนาและการอธิบายความจริงของปัญหาอย่างมีขีดจำกัด

เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่หนังสือธรรมชาติจึงถูกทำให้เจียบหรือไร้ความสำคัญในตัวของมันเอง ความหมายของธรรมชาติเป็น'สิ่ง'ของวัตถุ เส้นขอบเขตความอิสระของธรรมชาติก็ถูกห่อหุ้มด้วยภาพแทนที่ตายตัวบางชุด ธรรมชาติกลายเป็นสนามของความรู้และการทดลอง ตลอดจนวัตถุประสงค์ใช้สอยที่ถูกปรับเปลี่ยนไปมาโดยมนุษย์ (ดู เก่งกิจ, 2563)

แนวคิดเรื่องความเจียบของธรรมชาติถูกมองอย่างแตกต่าง นักวิชาการบางท่านเสนอว่าโลกธรรมชาติล้วนแล้วแต่มีความเคลื่อนไหวและทำทางของสรรพสิ่งในตัวมันเอง นับเฉพาะเรื่องเสียง การที่มนุษย์เปล่งเสียงในแบบทำทางคำพูดสร้างจังหวะคลื่นความถี่ของเสียง แต่เสียงของธรรมชาติที่มีจังหวะและคลื่นเสียงในแบบของมันถูกนับว่าเป็นทำทางของธรรมชาติหรือไม่? เช่นนั้นแล้วไม่ยากนักที่จะบอกว่าความรู้ของมนุษย์สามารถหาความแม่นยำในการเป็นคู่สนทนากับทำทางความเคลื่อนไหวของธรรมชาติ (Vogel, 2006) ฉะนั้นภายใต้กระบวนการทัศน์โลกความเป็นจริง โลกกลับไม่ได้มอบตัวเองแก่วิทยาศาสตร์ภายใต้พันธะใด ๆ เลย ข้อเท็จจริงที่ประกอบเป็นข้อมูลโลกก็เป็นสิ่งที่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ห่อหุ้มมันขึ้นมาเท่านั้น (Ingold, 2013)

ในแง่นี้ การที่วิทยาศาสตร์จะยืนยันถึงความเป็นไปได้ของรากฐานความรู้ในหุ่ดหมายการขับเคลื่อนความรู้โลกในฐานะวัตถุ ตลอดจนเงื่อนไขที่ทำให้นักวิทยาศาสตร์สามารถเป็นผู้รู้ต่อโลกได้ในกระบวนทัศน์ต่าง ๆ จำเป็นต้องสร้างรากฐานความรู้ใหม่ในแบบเปิด และสมานกับโลกธรรมชาติในมุมมองอื่น เช่นการเปิดกว้างทางวิญญานนิยม (Ingold, 2011) หรือแม้แต่ว่าความฝันอันเป็นสิ่งที่ถูกมองนอกเหนือโลกกายภาพมนุษย์

ความฝัน (dream) และความคลุมเครือของสภาวะความเป็นจริง

ประสบการณ์ความฝันในทางมานุษยวิทยาบรรยายภาพฝันภายใต้เส้นทางวัฒนธรรม ความฝันสามารถสืบค้นความหมายทางวัฒนธรรม ความเชื่อ วิญญานนิยม และเชื่อมต่อกับชีวิตที่ตื่นรู้ได้ เมื่อความจริงทางสังคมดำเนินตามเวลาของประวัติศาสตร์มนุษย์เรื่อยมาจนได้เปิดโอกาสให้ความฝันโลดแล่นอย่างมีอิสระในฐานะปฏิบัติการของความแปลกใหม่ ความฝันของมนุษย์ด้านหนึ่งเป็นผลลัพธ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมหรือยึดหยุ่นไปมาหากัน (Mageo, 2022; Swancutt, 2024) การดำรงอยู่ของความฝันและจินตนาการของความฝันจึงอยู่ในสภาวะที่คลุมเครือ ยากในการจำแนกแบบทวิลักษณ์ทางวัตถุและทางธรรมชาติหรือแบบในและนอกมิติกายภาพ แม้ความฝันจะเป็นโหมดความเป็นส่วนตัวของปัจเจกแต่ทว่าทวิลักษณ์ที่ข้ามไปมาระหว่างความฝันกับการตื่นรู้ส่งผลให้ความรับรู้ของมนุษย์ต่อโลกไม่ได้ถูกจำกัดกรอบความรู้เชิงเดี่ยวอีกต่อไป (Kohn, 2007)

อิงโกลด์ยกงานของนักชาติพันธุ์วรรณาท่านหนึ่งผู้ศึกษาชาวโอจิบวา (Ojibwa) ทางตอนเหนือของแคนาดา ลือกันว่าในชนกลุ่มนี้มีคนได้ยินเสียงนกเหมือนเสียงฟ้าร้อง ในรายงานเล่าว่า ช่วงกลางคืนที่ท้องฟ้าเต็มไปด้วยพายุสายฟ้า มีเด็กชายคนหนึ่งวิ่งออกจากที่พัก เห็นนกตัวหนึ่งเกาะอยู่บนก้อนหิน เขาจึงกลับไปเรียกหาพ่อของเขา แต่ระหว่างที่พวกเขากลับมาถึง นกตัวนั้นได้หายไปพร้อมกับเสียงสายฟ้า เรื่องราวถูกประหลาดถูกยืนยันโดยชายในเผ่า เขาฝันเห็นตัวนั้นและยืนยันถึงเรื่องที่เด็กคนนั้นเล่าถึงนกสายฟ้าจริง (ดู Hallowell (1960) ใน Ingold, 2013) สำหรับอิงโกลด์แล้วผัสสะความรู้ด้านเสียงสร้างความรู้สึกของการมีอยู่ไม่ใช่ในฐานะวัตถุโลกกายภาพ หากแต่เป็นปรากฏการณ์ของประสบการณ์ (Ingold, 2011) ประสบการณ์ของจินตนาการและความฝันนี้เองถือเป็นวิธีหนึ่งที่ไม่ได้ทำให้ความรู้ของมนุษย์ต้องเริ่มจากการมองเห็น เช่นเดียวกับชาวโอจิบวา การมองเห็นเนื้อหนังของนกเป็นเพียงตัวแสดงจากนกจริงในความฝัน และในทางกลับกันนกสายฟ้าจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้หากไม่มีประสบการณ์ของความฝันเหล่านี้ ฉะนั้นผู้คนจึงเลือกที่จะเห็นด้วยกับการมีอยู่ของนกสายฟ้าที่เด็กเห็นบนก้อนหินในคืนนั้นโดยมีผู้ฝันยืนยันถึงการมีอยู่ของประสบการณ์ร่วม

อย่างไรก็ตาม มันแปลกตรงที่นักวิทยาศาสตร์อ้างเรื่องทำนองนี้เป็นปรากฏการณ์อันน่าอัศจรรย์ เรื่องแปลก ๆ ควรเอาความฝันมายืนยันก็ถูกแล้ว แต่เอาเข้าจริงนักวิทยาศาสตร์เคมีบาง

คนก็เอาสิ่งประหลาดของความฝันเป็นสารตั้งต้นของทฤษฎี นั่นหมายความว่า ถ้าความฝันเป็นเรื่องของคนกลุ่มน้อยจินตนาการของความฝันเป็นสิ่งเลื่อนลอยเหนือจริงหรือไม่ แต่ถ้าความฝันนั้นมาจากกระบวนการที่ศึการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์มันกลับเป็นสิ่งที่ถูกทำให้ยอมรับได้และทำให้เป็นสิ่งที่น่าเชื่อถืออย่างมีเหตุผลในโลกกายภาพมนุษย์

เรื่องของนักเคมีคนนั้น มีนามว่า Friedrich Kekule ผู้ค้นพบโครงสร้างการเชื่อมต่อของอะตอมในคาร์บอน ข้อค้นพบทฤษฎีของเขาเริ่มต้นจากคืนหนึ่งในปีค.ศ. 1865 เขาฝันถึงงูกินหางตัวเองเป็นรูปทรงกลม นั่นจึงเป็นที่มาของการพัฒนาโครงสร้างโมเลกุลเบนซีนตามรูปทรงดังกล่าว (ดู Britannica, n.d.) นักเคมีผู้นี้แสดงให้เห็นว่าการฝันไม่ใช่ภาพวิสัยทัศน์อันเป็นผลกระทบ แต่เป็นภาพนามธรรมของตรรกะความคิดและโครงสร้างการทำให้เป็นความจริง ดังนั้นสำหรับเขาแล้ว ภาพความเคลื่อนไหวของงูในฝันและวงแหวนเบนซีนเป็นการแบ่งภววิทยาของความฝันและความจริงในลักษณะเปรียบเทียบ (Ingold, 2013) ความฝันในกรณีนี้ยอมรับได้เพราะถูกเปรียบเทียบและถูกทดสอบเชิงประจักษ์ในตอนต้น

แต่สำหรับชาวโอจิบวากลับตรงกันข้าม ความจริงของสิ่งต่าง ๆ ไม่ใช่สิ่งที่ถูกวัดด้วยการพบและการทดสอบ มันสามารถเป็นความจริงภายใต้การมีประสบการณ์ร่วมผ่านนิมิตของบุคคลได้ เหตุใดเด็กหนุ่มคนหนึ่งถึงมองเห็นนกสายฟ้าและผู้คนเริ่มเชื่อจากการมีความฝันมายืนยัน นั่นเป็นเพราะว่าจักรวาลทัศน์และความรู้ของพวกเขาเกิดขึ้นผ่านประสบการณ์ต่ออำนาจของสิ่งเหนือมนุษย์ การรับรู้ความจริงมันจึงขุ่นมัวเพราะมันไม่ได้วางอยู่บนประสบการณ์ความจริงที่มาจากผัสสะที่มนุษย์รับรู้ได้ทั้งหมด (Mageo, 2022) ความฝันของนกสายฟ้าในจักรวาลทัศน์ของชาวโอจิบวาจึงเหมือนภาษาชนิดหนึ่งที่อยู่บนฐานความแตกต่างจากภาษาอื่น ความสัมพันธ์ระหว่างการฟังเสียงและการตอบสนองต่อภาษาหรือความรู้ดังกล่าวอาจไม่ต้องแปลความหมายตลอดเวลาแต่เน้นไปที่การก่อตัวของความรู้สึกและประสบการณ์ที่เปิดโอกาสให้นกสายฟ้าและคนในชนเผ่าเป็นส่วนหนึ่งต่อกัน คนในเผ่ารับรู้และเข้าใจในแบบภาษาของพวกเขา เหมือนที่วิทยาศาสตร์เข้าใจภาษาในแบบของตน (Ingold, 2011; 2013)

อิงโกลด์ให้ข้อสังเกตอย่างแหลมคมว่า กระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์ต่อโลกนอกเหนือความเป็นจริงไม่มีการชี้แนะแนวทางว่าควรทำอะไรและอย่างไร มีแต่ข้อเท็จจริงว่าสิ่งนั้นเป็นแบบนั้น ฐานคิดแบบนี้ทำให้ความรู้บางด้านบางเรื่องไม่มีคุณค่า ปัญญาได้แต่วิ่งตามหลังข้อมูล (Ingold, 2013) ทำนองเดียวกันกับโลกของความฝัน การจินตนาการถึงนกสายฟ้า มังกร หรือแม้แต่พญานาค สิ่งเหล่านี้ไม่เคยถูกดึงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบความรู้ธรรมชาติ

มันจึงไม่มีนกสายฟ้า มังกร และพญานาคในระบบอนุกรมทางวิทยาศาสตร์ สิ่งเหล่านี้ร่วงหล่นในรอยแยกความรู้ที่มีมานานและยากจะคลี่คลาย ตำแหน่งแห่งที่ของความฝันและจินตนาการของความฝันถูกทำให้อยู่ตรงข้ามกับข้อเท็จจริง-ความเป็นจริง-และความจริงเรื่อยมา ทั้ง ๆ ที่สิ่ง

เหล่านี้ล่องลอยอยู่ในบรรยากาศของมนุษย์ผู้เป็นส่วนหนึ่งที่สัมพันธ์ต่อโลกของสรรพสิ่งเสมอมาโดยตลอด

ผู้เขียน

วิมล โคตรทุมมี นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง

- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2563). *Perspective: ภาววิทยาแบบมุมมองนิยมและความเป็นข้อเจต*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: illuminations editions.
- Britannica. (n.d.). *August Kekule von Stradonitz summary*. Retrieved 10 March 2568, Form <https://www.britannica.com/summary/August-Kekule-von-Stradonitz>.
- Ingold, Tim. (2011). *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*. Abingdon: Routledge.
- Ingold, Tim. (2013). Dreaming of dragons: on the imagination of real life. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 19(4). 734-752.
- Kohn, Eduardo. (2007). How Dogs Dream: Amazonian Natures and the Politics of Transspecies Engagement. *American Ethnologist*, 34(1). 3-24.
- Mageo, Jeannette. (2022). Defining New Directions in the Anthropology of Dreaming. In *New Directions in the Anthropology of Dreaming*. edited by Mageo, Jeannette and Sheriff, Robin. 3-22. . Abingdon: Routledge.
- Swancutt, Katherine. (2024). Dreams, Visions, and Worldmaking: Envisioning Anthropology Through Dreamscapes. *Annual Review of Anthropology*, 53(1). 111-126.
- Vogel, Steven. (2006). The Silence of Nature. *Environmental Values*, 15(2). 145-171.